

Nevşehir İl Merkezinde Yaşayan Halkın Organ Bağışı ve Nakli Konusundaki Bilgi ve Tutumları

Knowledge Levels and Attitudes of People Living in the City Centre of Nevşehir on Organ Donation and Transplantation

Mehmet Akif Yazar, Mehmet Barış Açıkgöz
Nevşehir Devlet Hastanesi, Yoğun Bakım Ünitesi, Nevşehir, Türkiye

Amaç: Tanımlayıcı türdeki bu çalışmada Nevşehir halkının organ bağışı konusundaki bilgi ve tutumlarını saptamak amaçlanmıştır.

Yöntemler: Araştırma verileri Şubat-Mayıs 2016 tarihleri arasında Nevşehir’de ikamet eden 414 kişi üzerinde gerçekleştirilen anket formu aracılığıyla elde edildi. Araştırmanın birincil sonlanım noktası olarak katılımcıların organ bağışı ve nakli hakkındaki tutumları, ikincil sonlanım noktası olarak bilgi düzeyleri belirlendi.

Bulgular: Araştırmaya 20-65 yaş arası toplam 414 kişi katıldı. Katılımcıların %8,9’u “organ bağışında bulunmak için neler gerekir?” sorusuna, %31,4’ü “beyin ölümü ne demektir?” sorusuna doğru olarak yanıt verebildi. Katılımcıların %53,1’i organ bağışı hakkındaki güvenilir bilgiyi organ bağışı biriminden elde etmek istediklerini belirtti. Yüksek eğitim düzeyi ile organ bağışı isteği arasında yakın bir ilişki olduğu gözlemlendi ($p<0,05$). Katılımcıların %94,7’si organ bağışında bulunmak istemediklerini; organ bağışında bulunmak istemeyenlerin %22,9’u dini inançları nedeniyle, %19,6’sı ailelerinin izin vermeyeceğini düşündükleri için bağışta bulunmak istemediklerini ifade ettiler. İhtiyaç halinde başka bir vericinin organını kabul edenlerin kendi yakınlarının organlarını bağışlama konusunda daha istekli oldukları görüldü ($p<0,05$).

Sonuç: Nevşehir halkının organ bağışı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı, bu konuda çeşitli kaygılar yaşadıkları, daha çok hekimlerin bilgisi dahilinde organ bağışı birimlerinden fikir almak istedikleri görülmüştür. Bağış oranlarında artışı sağlamada, eğitim programlarında örneklendirme ve içselleştirme yöntemleri kullanılabilir.

Anahtar kelimeler: Organ bağışı, beyin ölümü, halkın düşüncesi

Objective: The purpose of this descriptive study was to determine the knowledge levels and attitudes of people living in Nevşehir on organ donation (OD) and transplantation.

Methods: Data were collected using a questionnaire administered to 414 people residing in Nevşehir between February and May 2016. The primary and secondary endpoints of the present study were to determine the attitudes and knowledge levels of participants on OD and transplantation, respectively.

Results: Four hundred and fourteen people between the ages 20 and 65 years participated. In total, 8.9% of the participants correctly answered the question ‘What is necessary for donating an organ?’ and 31.4% of them correctly answered the question ‘What is brain death?’ Moreover, 53.1% of the participants stated that they wanted to receive reliable information on OD from OD centres. There was a close relationship between high education level and the willingness to donate organs ($p<0.05$). Further, 94.7% of the participants stated that they did not want to donate organs: 22.9% of them explained that their decision was because of their religious beliefs and 19.6% stated that their families did not allow it. It was observed that people who accepted organs from others were more willing to donate organs to their relatives ($p<0.05$).

Conclusion: People living in Nevşehir do not have sufficient knowledge on OD; they had various concerns on the issue and wanted to receive information from OD centres. Exemplification and internalisation methods can be used in educational schedules to increase the OD.

Keywords: Organ donation, brain death, public opinion

Giriş

Organ nakli, geri dönüşü olmayan yaşamsal organ yetersizliklerine karşı başarılı bir tedavi yöntemi olması, hasta bireylere ikinci bir yaşam şansı tanınması yanında son dönem organ yetersizliği olan hastaların yaşam kalitesini de artırmaya olanak sağlar (1). Buna rağmen ülkemizde 2016 Mayıs ayı itibarıyla organ ihtiyacı için 28533 kişi halen nakil listesinde beklemektedir (2).

Organ nakillerinde kaynak (verici, donör); canlı veya ölü (kadavra) olabilir. En uygun organ kaynağı geri dönüşümsüz beyin hasarı saptanan, göreceli olarak genç, tıbbi açıdan sağlıklı ve beyin dışındaki tüm organları iyi çalışan bir donördür. Batı ülkelerinde organ nakilleri daha çok kadavradan sağlanırken ülkemizde organ naklinde kullanılacak organ temini ağırlıklı olarak hastanın akrabaları tarafından yapılan organ bağışıyla canlı donörlerden gerçekleştirilmektedir (3).

Hukuki olarak düzenlemelerde, ülkemizde organ bağışıyla ilgili çalışmalar ve uygulamalar 29/05/1979 tarih ve 2238 sayılı “Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Yasası”na göre yapılmaktadır. Yasanın 6. maddesine göre 18 yaşını doldurmuş ve akli dengesi yerinde olan bir kişiden organ ve doku alınabilmesi için en az iki tanık huzurunda yazılı veya sözlü olarak açıklayıp imzaladığı tutanağın bir hekim tarafından onaylanması zorunludur. İlgili yasada kadavradan organ alınması için vericinin beyin ölümünün gerçekleşmiş, organlarının kullanılabilir olması ve yakınlarından yasal izinin alınmış olması gerektiği belirtilmektedir (4).

Gelişmiş ülkelerde organ gereksinimlerinin çoğu kadavra donörlerden sağlanırken, ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde organ gereksinimleri canlı donörlerden sağlanmaya devam etmektedir (5). Gelişmiş ülkelerde organ vericilerinin %80’i kadavra iken ülkemizde bu oran %20’dir (6). Organ bağışındaki kaybın en önemli sebeplerinden biri de beyin ölümü gelişmiş bir kişinin organ bağışı sırasında aile olurunun alınmamasıdır. Milyon nüfus başına dünyada en fazla organ bağışının sağlandığı İspanya’da aileden olur alma oranı %75 iken Türkiye’de bu oran %23 civarında kalmaktadır (7).

Ülkemizdeki organ bağışının bu kadar düşük olmasının altında yatan nedenleri araştırmak üzere pek çok çalışma yapılmıştır. Bu nedenler arasında dini inançlar, olayın bir ticari meta olarak kullanılma endişesi, vücut bütünlüğüne ve insan ömrüne müdahale etmek istememe, sorumluluk almak istememe gibi pek çok faktör sayılabilmektedir. Ülkemizde organ bağış oranlarını artırmak amacıyla Avrupa Birliği uyum projesi dahilinde “Organ Bağışında Uyum için Teknik Yardım Projesi” ile organ bağışı ve nakli için kalite ve güvenlik standartlarının geliştirilmesi, kadavra organ bağışında Avrupa Birliği müktesebatı ile uyum sağlanması, veri tabanının kuvvetlendirilmesi ve Türkiye’de organ bağışı oranlarının yükseltilmesi amacıyla 2013 yılından itibaren çalışmalar başlatılmıştır. Biz bu çalışmamızda, Nevşehir il merkezinde yaşayan halkın organ bağışı konusundaki bilgi ve tutumlarını araştırmayı amaçladık.

Yöntemler

Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan onay alındıktan sonra, Şubat 2016-Mayıs 2016 tarihleri arasında Nevşehir’de ikamet eden kişiler üzerinde gerçekleştirildi. Çalışmada anket yapılacak kişi sayısının Nevşehir il merkezini yansıması amacıyla, Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen veriler doğrultusunda belli yaş ve cinsiyet kotalarına uyularak örneklem büyüklüğü hesaplandı. Buna göre %5 hata payı ve %95 güven seviyesi ile 450 kişi üzerinde çalışma planlandı fakat belirlenen adreslerde 450 kişiden 414 kişi ankete katılmayı kabul etti. Anket formları, Nevşehir il merkezinde ikamet eden halk ile yüz yüze görüşmeler şeklinde yapılarak katılımcıların anket formundaki soruları yanıtlamaları istendi. Alan araştırması deneyimine sahip Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinden 20 anketöre konu ve anket formuyla ilgili olarak “Nevşehir Organ Nakil Koordinatörü” ve “Beyin Ölümü Tespit Kurulu Sorumlusu” tarafından eğitim verildi. Araştırmanın birincil

sonlanım noktası olarak katılımcıların organ bağışı ve nakli hakkındaki tutumları, ikincil sonlanım noktası olarak bilgi düzeyleri belirlendi. Anket, demografik verileri, organ bağışı konusundaki temel bilgileri, organ bağışına yönelik tutum ve davranışları kapsayan 20 sorudan oluşmaktaydı.

İstatistiksel analiz

Veriler Statistical Package for the Social Sciences for Windows 11.0 (SPSS Inc; Chicago, IL, ABD) paket programı kullanılarak değerlendirilmiş, değerlendirmede tanımlayıcı istatistiksel metotlar (sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma) kullanılmıştır. Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında ki-kare testi, iki grup arasındaki fark için t-testi, ikiden fazla grup durumunda parametrelerin gruplar arası karşılaştırmalarında Tek yönlü (Oneway) Anova testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde Scheffe testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya 20-65 yaş arası toplam 414 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin yaş ortalaması 37,95±11,36 idi. Katılımcılara ait demografik veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Katılımcıların %8,9’u (n=37) “organ bağışında bulunmak için neler gereklidir?” sorusuna, %31,4’ü (n=130) “beyin ölümü ne demektir?” sorusuna, %56,7’si (n=235) “Beyin ölümü sonrası kişinin tekrar iyileşmesi mümkün müdür?” sorusuna doğru olarak yanıt verebilmiştir. Katılımcıların organ bağışı hakkındaki bilgi düzeyleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Organ bağışı hakkında güvenilir bilgiyi katılımcıların %3,8’i (n=16) internette, %31,6’sı (n=131) aile hekiminden, %4,3’ü (n=18) okuldan, %4,5’i (n=19) televizyon veya radyodan, %1,7’si (n=7) çevresindeki kişilerden, %53,1’i (n=220) organ bağışı biriminden elde etmek istemişlerdir. Katılımcıların organ bağışı hakkında güvenilir bilgiyi elde etmek istedikleri yerler Tablo 3’te gösterilmiştir.

“Aileniz bir organ bağışı kartını imzalamanıza karşı çıkar mı?” sorusuna katılımcıların %34,8’i (n=144) evet, %35,7’si (n=148) hayır, %29,5’i (n=122) bilmiyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların %97,6’sının (n=404) organ bağış kartı yokken %2,4’ünün (n=10) mevcuttu ve sürücü belgesi olanların %2,9’u (n=7) belgelerindeki organ bağışı kısmını işaretlediklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların %94,7’si (n=392) organ bağışında bulunmak istemediklerini, %4,6’sı (n=19) organ bağışında bulunmak istediklerini, %0,7’si (n=3) kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Organ bağışında bulunmak isteyenlerin %89,4’ü (n=17) bir hayat kurtarmak istedikleri için, %5,3’ü (n=1) bir organının öldükten sonra da yaşamaya devam etmesini istediği için, %5,3’ü (n=1) gelecekte kendisi veya bir yakının da bir organ alıcısı haline gelebileceği için bağışta bulunmak istediklerini ifade ettiler. Organ bağışında bulunmak istemeyenlerin %22,9’u (n=91) dini inançları, %19,6’sı (n=78) ailelerinin izin vermeyeceğini düşündükleri için, %14,6’ü (n=58) cesedine müdahale yapmaktan istemedikleri için, %6,5’i (n=26)

Tablo 1. Araştırma kapsamına alınan katılımcıların sosyodemografik özelliklerinin dağılımı

Özellikler	n	%
Yaş		
20-35 arası	191	46,1
36-50 arası	143	34,5
51-65 arası	80	19,3
Cinsiyet		
Erkek	212	51,2
Kadın	202	48,8
Medeni durum		
Evli	293	70,7
Bekar	121	29,2
Eğitim düzeyi		
Okuma-yazma bilmiyor	10	2,4
Okuma-yazma biliyor veya ilkokul mezunu	122	29,4
Ortaokul veya lise mezunu	152	36,7
Ön lisans veya üstü	130	31,4
Meslek		
İşsiz	7	1,7
Ev hanımı	104	25,1
Esnaf	95	22,9
İşçi	76	18,4
Öğrenci	49	11,8
Memur	74	17,9
Emekli	9	2,2

bu durumun bir ticari meta olarak kullanılmasından korktukları için, %5,5'i (n=22) acil bir durumda yanında organ bağış kartının olması halinde tedavisinin eksik yapılabileceğini veya ölümünün kolaylaştırabileceğini düşündükleri için, %30,7'si (n=122) diğer nedenlerden dolayı bağışta bulunmak istemediklerini ifade ettiler. Organ bağışında bulunmayı istememe nedenleri arasında ortalama değerler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktu. Katılımcıların organ bağışı yapmaya yönelik tutumları Tablo 4'te gösterilmiştir.

"Birinci derece yakınınızın bir organ ihtiyacı olsa, başka bir vericinin organını kabul eder misiniz?" sorusuna katılımcıların %83,8'i (n=347) "evet", %6,3'ü (n=26) "hayır", %9,4'ü (n=39) "kararsızım" cevabını vermiştir. Bu soruya hayır veya kararsızım cevabını verenlerin %21,5'i (n=14) sorumluluk almak istemedikleri için, %21,5'i (n=14) dini inançları nedeniyle, %16,9'u (n=11) vücut bütünlüğüne müdahale etmek istemedikleri için, %15,4'ü (n=10) bunu düşünmek bile istemedikleri için, %10,8'i (n=7) insan ömrüne müdahaleye

Tablo 2. Katılımcıların organ bağışı konusundaki bilgi düzeylerini gösterir cevapların dağılımı

Sorular	Doğru		Yanlış		Bilmiyorum	
	n	%	n	%	n	%
Organ bağışında bulunmak için ne gereklidir?	37	8,9	290	70,1	87	21
Beyin ölümü ne demektir?	208	50,2	162	39,2	44	10,6
Beyin ölümü gerçekleşikten sonrakişinin tekrar iyileşmesi mümkün müdür?	236	57	85	20,5	93	22,5

Tablo 3. Katılımcıların güvenilir bilgiyi nereden elde etmek istediklerini gösterir cevapların dağılımı

Değişkenler	n	%
İnternette	16	3,9
Aile hekimimden	131	31,6
Okuldan	18	4,3
Televizyon, radyo veya gazeteden	19	4,6
Çevremdeki insanlardan	7	1,7
Organ bağışı biriminden	223	53,9

karşı oldukları için, %6,2'si (n=4) bu durumun ticari yönünden endişe duydukları için, %7,7'si (n=5) diğer nedenlerden dolayı başka vericinin organ bağışını kabul edemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Kabul etmeme nedenleri arasında ortalama değerler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktu.

"Birinci derece yakınınızda beyin ölümü olsa, organlarını bağışlar mısınız?" sorusuna katılımcıların %37,4'ü (n=155) hayır, %44,7'si (n=185) kararsızım, %17,9'u (n=74) evet cevabını vermiştir. Bu soruya katılımcıların %24,8'i (n=64) sorumluluk almak istemedikleri için, %20,5'i (n=53) dini inançları nedeniyle, %18,6'sı (n=48) vücut bütünlüğüne müdahale etmek istemedikleri için, %6,6'sı (n=17) hastasının öldüğünü düşünmediği için, %5,8'i (n=15) bu durumun ticari yönünden endişe duydukları için, %3,5'i (n=9) insan ömrüne müdahaleye karşı oldukları için, %20,2'si (n=52) diğer nedenlerden dolayı hayır veya kararsızım cevabını vermiştir. Yakınının organlarını bağışlamama nedenleri arasında ortalama değerler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktu. Katılımcıların organ bağışı hakkındaki tutumları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Katılımcıların organ bağışı bilgi düzeyi ile demografik veriler arasındaki ilişki incelendiğinde, cinsiyet ve medeni durumun çok etkili olmadığı fakat eğitim durumunda ön lisans veya üzeri olanların, meslek olarak öğrenci ve memur olanların, yaş grubu olarak 20-35 yaş grubunda olanların organ bağışı bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ka-

Tablo 4. Katılımcıların organ bağışı yapmaya yönelik tutumları

Tutum	Organ bağışlamayı düşünür müsünüz?	
	n	%
Evet	19	4,5
Bir hayat kurtarmak isterim	17	89,4
Kendimi psikolojik bakımdan daha iyi hissedebileceğimi düşünüyorum	0	0
Bir organımın ben öldükten sonra da yaşamaya devam etsin istiyorum	1	5,3
Gelecekte kendim ya da bir yakınım da organ alıcısı durumuna gelebilir	1	5,3
Diğer nedenler	0	0
Hayır/kararsızım	392/3	94,7/0,7
Dini inancım nedeniyle	91	22,9
Olayın ticari meta olarak kullanılmasından korkuyorum	26	6,5
Cesedime müdahale yaptırmak istemiyorum	58	14,6
Ailemin izin vermeyeceğini düşünüyorum	78	19,8
Acil bir durumda yanımda organ bağış kartım olması halinde tedavimin eksik yapılabileceği veya ölümümün kolaylaştırılabileceğini düşünüyorum	22	5,5
Diğer nedenler	122	30,7

tılımcıların organ bağışı bilgi düzeyi ile eğitim durumunda ön lisans veya üzeri olanlar, meslek olarak öğrenci ve memur olanlar, yaş grubu olarak 20-35 yaş grubunda olanlar arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p<0,05$).

“Birinci derece yakınınızın bir organ ihtiyacı olsa, başka bir vericinin organını kabul ederim diyenlerin “Birinci derece yakınınızda beyin ölümü olsa, organlarını bağışlar mısınız?” sorusuna %15,5’i hayır, %43,3’ü evet, %41,3’ü kararsızım cevabını vermiştir. Birinci derece yakınına başka bir vericiden organ kabul etme durumu ile beyin ölümü gerçekleşen yakınının organını bağışlama durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$).

Organ bağışı bilgi düzeyi ile organ bağışlamayı isteme durumu arasında, bilgi sorularına doğru cevap verme oranı, organ bağışında bulunmak isteyenlerde %49,1, istemeyenlerde %31,7, kararsızlarda %22,2 idi. Organ bağışı hakkında bilgi düzeyi yüksek olanların daha yüksek oranda organ bağışında bulunmak istedikleri gözlenmiştir. Fakat bu iki değişken arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Organ bağışında bulunmak isteyenlerin oranı; kadın cinsiyet olanlar, evli olanlar, ön lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar, öğrenci olanlar ve yaş aralığı 20-35 olanlarda en yüksek idi. Fakat sadece organ bağışlamayı isteyenler ile ön lisans

Tablo 5. Katılımcıların organ bağışı hakkındaki tutumları

	n	%
Birinci derece yakınınızın organ ihtiyacı olsa başka bir vericinin organı kabul eder misiniz?		
Evet	349	84,3
Hayır/kararsızım	26/39	6,3/9,4
Sorumluluk almak istemem	14	21,5
İnsan ömrüne müdahaleye karşıyım	7	10,8
Dinimizce uygun değil	14	21,5
Olayın ticari yönü beni endişelendiriyor	4	6,2
Vücut bütünlüğüne müdahale istemem	11	16,9
Bunu düşünmek bile istemem	10	15,4
Diğer nedenler	5	7,7
Birinci derece yakınınızda beyin ölümü olsa, organlarını bağışlar mısınız?		
Evet	155	37,4
Hayır/kararsızım	74/185	17,9/44,7
Sorumluluk almak istemem	64	24,8
İnsan ömrüne müdahaleye karşıyım	9	3,5
Dinimizce uygun değil	53	20,5
Olayın ticari yönü beni endişelendiriyor	15	5,8
Vücut bütünlüğüne müdahale istemem	48	18,6
Hastanın öldüğünü düşünmüyorum	17	6,6
Diğer nedenler	52	20,2

ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar arasında anlamlı bir ilişki mevcuttu ($p<0,05$) (Tablo 6).

Tartışma

Organ ve doku nakli ile tedavi edilebilmesi mümkün olan hastalıklar, tüm dünyanın olduğu gibi ülkemizin de önemli sağlık sorunlarından birisidir. Yapılan çalışmalarda, organ nakilleri konusundaki önemli engellerden birinin organ bağışındaki yetersizlik ya da yeterli sayıda organ bulunamayışdır (8). Organ bağışındaki yetersizlik kadavra kaynaklı vericilerin sayıca arttırılması ile mümkün olmakla birlikte ülkemizde bu çözüm hayata geçememektedir. Sağlık Bakanlığı verilerine bakıldığında Türkiye’de organ ve doku bağışının ihtiyaca oranla çok az olduğu görülmektedir (2).

Avrupa ülkelerinde organ vericilerinin %80’i kadavra, %20’si canlı kaynaklı iken Türkiye’de tam tersine organ vericilerinin %75’i canlı, %25’si kadavra kaynaklıdır. Son yıllardaki yapılan organizasyonlar ile ülkemizde kadavra verici bulma oranı azda olsa artmıştır (9). Bu durum toplum genelinde öldükten sonra organlarının alınmasını kabul etmeme yaklaşımının

Tablo 6. Demografik verilerle organ bağışlamayı isteme arasındaki ilişki

Özellikler	Evet		Hayır		Karasızım		p
	n	%	n	%	n	%	
Yaş							
20-35 arası	11	5,8	180	94,2	0	0	0,378
36-50 arası	4	2,8	137	95,8	2	1,4	
51-65 arası	4	5	75	93,8	1	1,3	
Cinsiyet							
Erkek	7	3,3	203	95,8	2	0,9	0,385
Kadın	12	5,9	189	93,6	1	0,5	
Medeni durum							
Evli	12	4,1	279	95,2	2	0,7	0,745
Bekar	7	5,8	113	93,4	1	0,8	
Eğitim düzeyi							
Okuma-yazma bilmiyor	0	0	10	100	0	0	0,017*
Okuma-yazma biliyor veya ilkokul mezunu	2	1,6	119	97,5	1	0,8	
Ortaokul veya lise mezunu	4	2,6	148	97,4	0	0	
Ön lisans veya üstü	13	10	115	88,5	2	1,5	
Meslek							
İşsiz	0	0	7	100	0	0	0,499
Ev hanımı	4	3,8	100	96,2	0	0	
Esnaf	4	4,2	91	95,8	0	0	
İşçi	2	2,6	72	94,7	2	2,6	
Öğrenci	5	10,2	44	89,8	0	0	
Memur	4	5,4	69	93,2	1	1,4	
Emekli	0	0	9	100	0	0	

*p<0,05

yaygın oluşundan kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda bu konuya yönelik yaklaşımların irdelenmesi amaçlanmıştır.

Kişi organ bağışını iki tanıkla birlikte, kendisi öldükten sonra organlarını bağışladığını belirten bir belgeyi doldurup imzalamasıyla ve bu belgeyi yetkili kurumlara teslim etmesiyle yapmış olur. Kadavradan organ nakli ise beyin ölümü gerçekleşen kişinin birinci derece yakınlarının onayı ile gerçekleştirilebilir. Organ bağışı ve doku nakli ile ilgili bu bilgilerin bilinmesi, halkın organ bağışı konusundaki yaklaşımını etkileyebilmektedir. Şıpkın ve ark. (10) yaptığı çalışmada katılımcıların %93,9'unun, Akış ve ark. (11) yapmış olduğu çalışmada çalışmaya katılanların %72'sinin yeterli bilgisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmalarda katılımcılara organ bağışı konusunda yeterli bilgilerinin olup olmadığı sorgulanırken araştırmamızda halkın bilgi düzeyini ölçen sorular sorulmuştur. Bizim araştırmamızda "Organ bağışında bulunmak için

neler gereklidir?" sorusuna Nevşehir halkının %8,9'u "Kimlik bilgileri ve iki şahit" diyerek doğru cevap verirken %26,8'i "doktorumun bilgisi gereklidir" diyerek yanlış cevap vermiştir. Bu durum Nevşehir halkının bir taraftan organ bağışı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını gösterirken diğer taraftan halkın konuyla ilgili olarak aslında doktorlara olan güvenini yansıtmaktadır. Katılımcıların organ bağışı bilgi düzeyi ile eğitim durumunda ön lisans veya üzeri olanlar, meslek olarak öğrenci ve memur olanlar, yaş grubu olarak 20-35 yaş grubunda olanlar arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Diğer araştırmalarla uyumlu olarak organ bağışı hakkında bilgi sahibi olmanın genç yaş, öğrenci olma durumu, eğitim seviyesi ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Organ bağışı konusunda bilgi alma yollarının sorgulandığı araştırmaların çoğunda, görsel ve yazılı basının katılımcıların organ bağışı konusundaki bilgilerine önemli katkısı olduğu-

nu ifade ettikleri belirtilmektedir (12). Hausteın ve Sellers'ın (13) 185 hasta üzerinde yaptıkları çalışmada "organ bağış hakkındaki bilgiyi nereden aldınız?" sorusu sorulduğunda bu soruya hastaların %59'u internet, %61'i ise din görevlisi olarak yanıt vermişlerdir. Literatürdeki diğer araştırmalardan farklı olarak biz halka organ bağış konusunda gerekli bilgiyi nereden almak istediklerini sorduk. Katılımcıların %3,8'i internetten, %31,6'sı aile hekiminden, %4,3'ü okuldan, %4,5'i televizyon veya radyodan, %1,7'si çevresindeki kişilerden, %53,1'i organ bağış biriminden elde etmek istemişlerdir. Organ bağış konusunda toplumu bilgilendirmenin en iyi yolu basın-yayın ve internet ortamı olsa da araştırmamızda doğru ve güvenilir bilginin elde edilebileceği en iyi yerin 'organ bağış birimi' olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle hem halkın güvenini kazanmak hem de halka sağlıklı bilgi sunabilmek için sıklıkla uğranılan sağlık tesislerinde 'Organ Bağış Üniteleri'nin kurulması önem arz etmektedir.

Organ bağışında bulunma ile halkın sosyodemografik özellikleri arasında yakın bir ilişki olabilir. Araştırmamızda organ bağışında bulunmak isteyenlerin oranı; kadın cinsiyet olanlar, evli olanlar, ön lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar, öğrenci olanlar ve yaş aralığı 20-35 olanlarda en yüksek idi. Fakat sadece organ bağışlamayı isteyenler ile ön lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar arasında anlamlı bir ilişki mevcuttu. Bu durum, eğitimin organ bağışında bulunma üzerine olan etkisini açıkça yansıtmaktadır.

Organ bağışında bulunmayı isteme konusunda insanların farklı nedenleri olabilmektedir. Okka ve ark. (14) yaptığı çalışmada organlarını bağışlamayı düşünmelerine neden olarak "bir hayat kurtarma ve iyileştirme düşüncesi" %73,8'lik oranla en çok bağışlama nedeni olarak görülmektedir. Efil ve ark. (5) yaptıkları araştırmada tüm katılımcıların "Organ bağışında bulunmak istemelerinin nedenini" %85,2 ile "hayat kurtarma ve iyileştirme düşüncesi" en çok bağışlama nedeni olarak görülmektedir. Araştırmamızda organ bağışında bulunmak isteyenlerin %89,4'ü bir hayat kurtarmak istedikleri için organ bağışında bulunmak istediklerini ifade ettiler. Bu durum literatürle de uyumlu idi.

Organ bağışında bulunmayı engelleyecek faktörler arasında; bilgi eksikliği, dini inanışlar, tıbbi güvensizlikler, organ ticaretinden korkma, kişinin ailesinin izin vermeyeceği ve vücut bütünlüğünün bozulacağı düşüncesi sayılabilir. Canova ve ark. (15) İtalya'da üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada öğrencilerin büyük kısmının (%43,7) etik nedenlerle, Al-Fagih (16) katılımcıların donör olduklarında gerekli bakımın gösterilemeyeceği düşüncesiyle, Sanner (17) bedenlerinin parçalanacak olması (%39) nedeniyle, Bölükbaş ve ark. (12) dinsel inançlar nedeniyle (%44,8), Pierini ve ark. (18) korku ve güvensizlik (%40,4) nedeniyle katılımcıların organlarını bağışlamak istemediklerini belirlemiştir. Savaşer ve ark. (19) öğrencilerin organ bağışında bulunmayı istememe nedenlerinin başında vücut bütünlüğünün bozulmasını istememe (%33,3), Efil ve ark. (5) 'cesedime müdahale yaptırmak istemiyorum' (%36,1) düşüncesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bizim çalışmamızda katılımcıların %22,9'u dini inançları nedeniyle, %14,6'sı cesedi-

ne müdahale yaptırmak istemedikleri için, %6,5'i bu durumun bir ticari meta olarak kullanılmasından korktukları için bağışta bulunmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Organ bağışında bulunmayı istememe nedenleri arasında ortalama değerler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktu. Bu sonuçlar kısmen literatürle uyumlu idi.

Şıpkın ve ark. (10) yaptığı çalışmada öğretim elemanlarının %85,4'ü organ naklini dini yönden uygun bulmaktadır. Özmen ve ark. (20) yapmış oldukları çalışmada organ naklini dini yönden uygun bulanların oranı %51,7'dir. Naçar ve ark. (21) yaptıkları çalışmada da uygun bulanların oranı %66,6'dır. Aytas ve ark. (22) yaptığı çalışmada %51'i, Okka ve ark. (14) çalışmasında %31,9'u dini inançların organ nakline engel olduğunu ifade etmiştir. Araştırmamız organ bağışını etkileyen faktörler arasında dini inançların hala önemli derecede etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun organ bağışını "insanın insana yapabileceği en büyük yardım" olarak tanımlamıştır (23). Buna rağmen halkın organ bağışlamama nedenleri arasında hala dini etkilerin görülmesi, bu konudaki çalışmaların yeterli olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Organ bağış bilgi düzeyi ile organ bağışlamayı isteme durumu arasındaki ilişkiyi gösteren literatürde çalışmalar mevcuttur. Efil ve ark. (5) Afyon halkı ve sağlık çalışanlarının organ bağış konusunda yeterli bilgiye sahip olmalarına rağmen organ bağış konusunda kesin fikir ve yeterli duyarlılığa sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Aksine Kavurmacı ve ark. (24) araştırmaları sonucunda organ nakli ve bağış hakkında bilgi alma durumu ile organ bağışında bulunma ve organ bağışında bulunmayı düşünme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Özer ve ark. (25) yaptıkları çalışmada, öğrencilere organ nakli ve bağışına yönelik bilgi vermiş ve verilen eğitim sonrası öğrencilerin organ nakli ve bağışına yönelik görüşlerinin olumlu yönde değiştiğini saptamışlardır. Bizim çalışmamızda bilgi sorularına doğru cevap verme oranı, organ bağışında bulunmak isteyenlerde %49,1, istemeyenlerde %31,7, kararsızlarda %22,2 idi. Organ bağış hakkında bilgi düzeyi yüksek olanların daha yüksek oranda organ bağışında bulunmak istedikleri gözlenmiştir. Fakat bu iki değişken arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık bulunamamıştır. Organ bağış bilgi düzeyi ile organ bağışlamayı isteme durumu arasındaki bu çelişkili sonuçlar halkın bilgi alma kaynağı ile yakından ilişkili olabilir. Medyanın toplumu organ bağış konusunda yanlış yönlendirmesi organ bağışına bakışı olumsuz etkilerken, internet ortamındaki organ nakilleri ile ilgili bilgi kirliliği halkın kafasında karışıklığa yol açabilmektedir. Bu nedenle doğru ve güvenilir kaynaktan alınan bilgi, organ bağış oranlarında artışla sonuçlanacaktır.

Beyin ölümü gerçekleşmiş kişiden organ nakli yapılabilmesi için sağlığında vücudunun tamamını veya organ ve dokularını, tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlar için bıraktığını resmi veya yazılı bir vasiyetle belirtmemiş veya bu konudaki isteğini iki tanık huzurunda açıklamamış ise sırasıyla ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası veya kardeşlerinden birisinin; bunlar yoksa yanında bulunan her-

hangi bir yakınının muvafakati gerekmektedir (4). Ölüm durumunda organların bağışlanması vasiyetinde bulunmak hayattayken zor karar verilecek bir durumdur. Bazı çalışmalarda organ bağı konusunda ailelerin etkilerinin oldukça önemli olduğuna dair bilgiler yer almaktadır (26). Çalışmamızda katılımcıların %19,6'sı ailelerinin izin vermeyeceği düşüncesi ile organ bağışında bulunmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda ailelerin organ bağı konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları, aile içerisinde bu konunun konuşulması ve tartışılması önemli olmaktadır.

Çalışmamızda "Birinci derece yakınınızın bir organ ihtiyacı olsa, başka bir vericinin organını kabul eder misiniz?" sorusuna hayır veya kararsızım cevabını verenlerin %21,5'i sorumluluk almak istemedikleri için, %21,5'i dini inançları nedeniyle, %16,9'u vücut bütünlüğüne müdahale etmek istemedikleri için başka bir vericinin organını kabul edemeyeceklerini belirtmişlerdir. "Birinci derece yakınınızda beyin ölümü olsa, organlarını bağışlar mısınız?" sorusuna hayır veya kararsızım cevabını verenlerin %24,8'i sorumluluk almak istemedikleri için, %20,5'i dini inançları nedeniyle, %18,6'sı vücut bütünlüğüne müdahale etmek istemedikleri için yakınlarının organlarını bağışlamak istemediklerini ifade etmişlerdir. Yukarıda verilen her iki senaryoda da organ nakline olumsuz bakışın nedenleri paralellik seyretilmektedir.

Özgeçilik (diğerkamlık) diğer insanlara maddi veya manevi kişisel çıkar gözetmeksizin yararlı olmaya çalışma duygusudur. Toplumun en küçük parçası olan insan, en az kendisi kadar toplumun çıkarlarını da düşünmek zorundadır. Bu durum organ bağı konusunda daha fazla önemli hale gelmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmalarda, ihtiyaç halinde başka vericinin organı kabul edenlerin oranı, organ bağı yapmak isteyenlerin oranından hemen daima yüksek olmuştur. Baykan ve ark. (27) yaptıkları çalışmada, organ-doku bağı yapmak isteyen öğrencilerin oranının %34,0 iken, kendilerinin veya yakın akrabalarının ihtiyacı olduğunda organ-doku almak isteyenlerin oranının %80,4 olduğunu ifade etmişlerdir. Yaşar ve ark. (28), katılımcıların %34,9'unun organ bağışında bulunmak istediğini belirtirken, katılımcıların %84,9'unun kendilerinin veya yakın akrabalarının ihtiyacı olduğunda başka birisi tarafından organ bağışlanmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Diğer çalışmalardan farklı olarak biz, bir yakınının organ ihtiyacı halinde başka bir vericinin organını kabul edenlerin (%83,8), "Birinci derece yakınınızda beyin ölümü halinde, organlarını bağışlar mısınız?" sorusuna olan cevaplarını araştırdık. Buna göre yakının organını bağışlayanlar ile bağışlamayanlar arasında anlamlı bir fark bulduk. Ayrıca yakınının organını bağışlamayı kabul edenlerin oranı ile kararsız olanların oranı arasındaki yakınlık da dikkat çekmekteydi. Bu kişilerin özellikle sorumluluk almak istememe (%24,8) nedeniyle kararsız kaldıkları hatırlanırsa, bu durum organ bağışının yeteri kadar toplum tarafından henüz gereği gibi anlaşılmadığı ile açıklanabilir. Bu nedenle bağı oranlarında artış sağlamanın en önemli yolunun eğitim programlarında örneklendirme ve içselleştirme yöntemlerinin kullanılması olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuç

Araştırma sonucunda Nevşehir halkının organ bağı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, bu konuda çeşitli kaygılar yaşadıkları ve bilgilendirilmeye ihtiyaç duydukları, daha çok hekimlerin bilgisi dahilinde organ bağı birimlerinden fikir almak istedikleri ortaya çıkmıştır. Organ bağı konusunda toplumu bilgilendirmenin en iyi yolu medya olsa da doğru ve güvenilir bilginin elde edilebileceği en iyi yerin 'organ bağı birimi' olduğu unutulmamalı, bu nedenle hem halkın güvenini kazanmak hem de halka sağlıklı bilgi sunabilmek için sağlık tesislerinde 'Organ Bağı Üniteleri'nin sayılarının artırılması önem arz etmektedir. Organ bağı hakkında bilgi sahibi olmanın genç olan kişiler, öğrenci olma durumu, eğitim seviyesiyle yakından ilişkili olduğu akılda tutulmalıdır. Halkın organ bağışlamama nedenleri arasında hala dini etkilerin görülmesi, bu konudaki çalışmaların yeterli olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Din adamlarının organ bağışının artması konusunda belirli eğitim programlarından geçirilmesi ve dini yönden toplumu bilinçlendirme çalışmaları artırılmalıdır. Medyadaki bazı haberlerin toplumu organ bağı konusunda yanlış yönlendirmesi organ bağına bakışı olumsuz etkilerken, internet ortamındaki bilgi kirliliği halkın kafasında karışıklığa yol açabilmektedir. Bu nedenle doğru ve güvenilir kaynaktan alınan bilgi, organ bağı oranlarında artışla sonuçlanacaktır. Kişilerin ailelerinin izin vermeyeceği düşüncesi organ bağı oranlarını etkilemektedir. Bu bağlamda ailelerin organ bağı konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları, aile içerisinde bu konunun konuşulması ve tartışılması önemli olmaktadır. Aynı zamanda ölen kişinin verici aday olabilemesi için yakınlarının da onayı gerektiğinden, kişinin hayatta iken organlarını bağışlamış olmasının yeterli olmadığı, kararıyla ilişkili olarak aile yakınlarını da haberdar etmiş olması organ bağı olumlu etkileyecektir. Kişilerin kendileri için organ bağı kabul edip başkaları için bağışta bulunmamaları olayın içselleştirilememesinden kaynaklanabilir. Bu nedenle bağı oranlarında artışı sağlamanın en önemli yolunun eğitim programlarında örneklendirme ve içselleştirme yöntemlerinin kullanılmasıdır.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden alınmıştır.

Hasta Onamı: Katılımcılardan daha samimi ve doğru yanıtlar alabilmek adına "Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu" katılımcıya anketör tarafından okunmuş fakat onam alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - M.A.Y.; Tasarım - M.B.A.; Denetleme - M.A.Y., M.B.A.; Kaynaklar - M.A.Y.; Malzemeler - M.B.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi - M.A.Y.; Analiz ve/veya Yorum - M.A.Y., M.B.A.; Literatür Taraması - M.A.Y., M.B.A.; Yazıyı Yazan - M.A.Y.; Eleştirel İnceleme - M.A.Y., M.B.A.; Diğer - M.A.Y., M.B.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the ethics committee of Kırıkkale University School of Medicine.

Informed Consent: In order to get more intimate and accurate answers from the participant, "Informed Volunteer Consent Form" was read by interviewers to participants but informed consent was not taken.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - M.A.Y.; Design - M.B.A.; Supervision - M.A.Y., M.B.A.; Resources - M.A.Y.; Materials - M.B.A.; Data Collection and/or Processing - M.A.Y.; Analysis and/or Interpretation - M.A.Y., M.B.A.; Literature Search - M.A.Y., M.B.A.; Writing Manuscript - M.A.Y.; Critical Review - M.A.Y., M.B.A.; Other - M.A.Y., M.B.A.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Kim JR, Fisher MJ, Elliott D. Undergraduate nursing students' knowledge and attitudes towards organ donation in Korea: Implications for education. *Nurse Educ Today* 2006; 26: 465-74. [CrossRef]
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Organ, Doku Nakli ve Diyaliz Hizmetleri Daire Başkanlığı. 22/05/2016 URL: <http://www.organ.saglik.com.tr>
- Tokalak I. Transplantasyon koordinatörünün görev tanımı: organ bağışı ve transplantasyonundaki yeri. *Diyaliz, Transplantasyon ve Yanık* 2004; 15: 1-6.
- 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun, 03.06.1979 tarih ve 16655 sayılı Resmi Gazete.
- Efil S, Sise S, Üzel H, Eser O. Afyon ilinde halkın ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi sağlık çalışanlarının organ bağışı konusuna ilgilerinin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2013; 2: 361-84.
- Edirne T. Türkiye'de organ ve doku nakli uygulamaları: Sonuçları ve Strateji önerileri. *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 2004; 24: 261-6.
- Frutos MA, Blanca JM, Mansilla JJ, Rando B, Ruiz P, Guerrero F, et al. Organ donation: a comparison of donating and non-donating families. *Transplant Proc* 2005; 37: 1557-9. [CrossRef]
- Keçecioglu N, Tuncer M, Yüctin L, Akaydin M, Yakupoğlu G. Attitudes of religious people in Turkey regarding organ donation and transplantation. *Transplant Proc* 2000; 32: 629-30. [CrossRef]
- Aydın MA. 11th Meeting of National Competent Authorities for Organ Donation and Transplantation. Brussels, 29-30 September 2015.
- Şıpkın S, Şen B, Akan S, Tuna Malak A. Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanlarının Organ Bağışına Bakış Açılarının İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2010; 11: 19-25.
- Akış M, Katurcu E, Uludağ HY. Süleyman Demirel Üniversitesi Personelinin Organ Doku Bağışı ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Tutumları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2008; 15: 28-33.
- Bölükbaş N, Eyüpoğlu A, Kurt P. Organ bağışı hakkında üniversite öğrencilerinin düşünceleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi* 2004; 21: 73-7.
- Haustein SJ, Sellers MT. Factors associated with (un) willingness to be an organ donor: Importance of public exposure and knowledge. *Clin Transplant* 2004; 18: 193-200. [CrossRef]
- Okka B, Demireli O. Konya İlinde Halkın Organ Bağışı Konusuna Bakış Açılarının Değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2008; 16: 148-58.
- Canova D, Bona M, Ruminati R, Ermani M, Naccarato R, Burra P. Understanding of and transplantation: a survey among Italian university students. *Clin Transplant* 2006; 20: 307-12. [CrossRef]
- Al-Fagih SR. The influence of Islamic views on public attitudes towards kidney transplant donation in a Saudi Arabian community. *Public Health* 1991; 105: 161-5. [CrossRef]
- Sanner MA. Swedish survey of young people's view's on organ donation and transplantation. *Transpl Int* 2002; 15: 641-8. [CrossRef]
- Pierini L, Valdez P, Pennone P. Teenager donation: Investigation of 848 high school students. *Transplantation Proc* 2009; 41: 3457-9. [CrossRef]
- Savaşer S, Mutlu B, Çağlar S. Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Organ Bağışına Bakışları. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hem Derg* 2012; 20: 1-9.
- Özmen D, Çetinkaya A, Sarızeybek B, Zeybek A. Celal Bayar Üniversitesi Manisa Sağlık Yüksek Okulu Öğrencilerinin Organ Bağışına İlişkin Bilgi ve Görüşleri. *Tıp Bilimleri Dergisi* 2008; 28: 311-8.
- Naçar M, Çetinkaya F, Kanyılmaz D, Tokgöz B, Utaş C. Hekim Adaylarının Organ Nakline Bakış Açuları. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi* 2001; 10: 123-8.
- Aytaş Ö, Kartalçı Ş, Ünal S. Bir Grup Hemşirenin Sosyodemografik Verileri ve Tükenmişlik Düzeyleri Bağlamında Organ Bağışına Bakış Açuları. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2011; 18: 26-32.
- Acar Hİ. Organ Bağışının Dinimizdeki Yeri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2007; 2: 17-30.
- Kavurmacı M, Karabulut N, Koç A. Üniversite Öğrencilerinin Organ Bağışı Hakkındaki Bilgi ve Görüşleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi* 2014; 11: 15-21.
- Özer FG, Karamanoglu AY, Beydag KD, Fidancıoğlu H, Akıncı E, Sanlı I, ve ark. Sağlık yüksek okulunda öğrenim gören bir grup öğrencinin organ nakli/bağışına yönelik görüşleri ve bilgi düzeylerine eğitimin etkisi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 2008; 7: 39-46.
- Lazenby MA. Family's Perspective on Organ Donation. *Australian Nursing Journal* 2006; 3: 40-1.
- Baykan Z, Naçar M, Yamanel R, Uzun AÖ, Dağlıtunczdi S, Davran H, ve ark. Tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin organ-doku nakli konusundaki bilgi, tutum ve davranışları. *Ulus Cerrahi Derg* 2009; 25: 137-41.
- Yaşar M, Oğur R, Uçar M, Göçgeldi E, Yaren H, Tekbaş ÖF, ve ark. Bir sağlık meslek yüksek okulu son sınıf öğrencilerinin organ bağışı konusundaki tutumları ve tutumlarına etki eden faktörler. *Genel Tıp Dergisi* 2008; 18: 33-7.